

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

JARED DIAMOND

VÝZVA
PULITZEROVÉJ
CENY

OSUDY LUDSKÝCH SPOLOČNOSTÍ

Strelné zbrane,
choroboplodné
zárodky a ocal'
v histórii

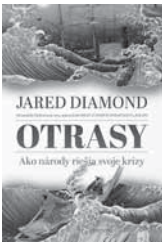
V priebehu 13 000 rokov sa neustále vynikli pravejsočné spoločnosti, ale inde sa udržali lovcí-zbierací pačňvajúci kamenní nástroje. Táto historické nerovnosť dosiaľ vlného dlhé trasy na moderný svet, lebo spoločnosti a korevni nástroje a sa analýzou píše sa bez výnimky podmienk alebo vyhládli celých

premedia

DEJINY LUDSTVA

premedia

Jared Diamond: Otrasy. Ako národy riešia svoje krízy

Jared Diamond ako autor bestsellerov *Osudy ľudských spoločností* a *Kolaps* zmenil naše chápanie vzostupov a pádov ľudskej spoločnosti. Svoju monumentálnu trilógiu zakončuje dielom *Otrasy: Ako národy riešia svoje krízy*, v ktorom vysvetľuje, akým spôsobom sa niektoré národy dokázali vyrovnat' s krízami a prečo dokázali prijať selektívne zmeny.

Diamond porovnáva, ako sa podarilo šiestim krajinám prekonať krízy, pričom sa oblúk jeho výkladu klenie od vynúteného otvorenia krajiny, ako to bolo v prípade Japonska, cez útok Sovietskeho zväzu proti Fínsku, krvavé puče v Čile a v Indonézii, až po spoločenskú transformáciu v Austrálii a v Nemecku po druhej svetovej vojne. Pretože Diamond žil v piatich z týchto krajín, pričom hovorí aj piatimi jazykmi, predkladá čitateľovi svoje skúsenosti z prvej ruky. Analyzuje, akým spôsobom jednotlivé krajiny dokázali identifikovať svoju krízovú situáciu, akým spôsobom prijímali bolestné opatrenia na ich prekonanie a ako sa dokázali poučiť z príkladov iných krajín. K tomu skúma aktuálnu situáciu v Spojených štátoch a širšie v celom svete zoči-voči aktuálnym hrozbám.

Vyšlo v preklade Igora Otčenáša, 416 strán, pevná väzba

JARED DIAMOND

OSUDY L'UDSKÝCH SPOLOČNOSTÍ

Z angličtiny preložil Zdeněk Urban

premedia
~

Jared Diamond: Osudy ľudských spoločností
Prvé vydanie

Copyright © 2017, 2009, 1997 by Jared Diamond

All Rights Reserved.

Translation © Zdeněk Urban, 2021

Copyright © Vydavateľstvo Premedia

ISBN 978-80-8159-887-6

*Esovi, Karinigovi, Omwaiovi, Paranovi, Sauakarimu, Wiworovi
a všetkým ostatným mojim novoguinejským priateľom
a učiteľom – majstrom prežívania v náročnom prostredí*

OBSAH

<i>Predhovor k brožovanému vydaniu z roku 2017:</i>	
<i>Prečo je história sveta ako cibuľa?</i>	11
PROLÓG: JALIHU OTÁZKA	
<i>Regionálne odlišné priebehy histórie</i>	15
PRVÁ ČASŤ: Z RAJA DO CAJAMARCY	
1. kapitola: HOR SA NA ŠTARTOVÚ ČIARU	43
<i>Čo sa odohralo na jednotlivých kontinentoch pred rokom 11 000 pred n. l.?</i>	
2. kapitola: PRIRODZENÝ EXPERIMENT HISTÓRIE	65
<i>Ako geografia utvárala podobu spoločností na polynézskych ostrovoch</i>	
3. kapitola: ZRÁŽKA V CAJAMARCE	81
<i>Prečo inkský cisár Atahualpa nezajal španielskeho kráľa Karola I.</i>	
DRUHÁ ČASŤ: VZOSTUP A ROZŠÍRENIE PRODUKcie POTRAVÍN	
4. kapitola: MOC POĽNOHOSPODÁROV	101
<i>Korene strelných zbraní, choroboplodných zárodkov a ocele</i>	
5. kapitola: MAJETNÍ A NEMAJETNÍ V HISTÓRII	111
<i>Rôzne doby nástupu produkcie potravín na rôznych miestach sveta</i>	

6. kapitola: OBRÁBAŤ ČI NEOBRÁBAŤ PÔDU?	125
<i>Príčiny rozšírenia produkcie potravín</i>	
7. kapitola: AKO SA ROBÍ MANDĽA	136
<i>Mimovoľné vyšľachtenie plodín v staroveku</i>	
8. kapitola: JABLKÁ ALEBO INDIÁNI?	156
<i>Prečo sa ľuďom v niektorých oblastiach sveta nepodarilo zdomácnit' rastliny?</i>	
9. kapitola: ZEBRY, NEŠŤASTNÉ MANŽELSTVÁ A PRINCÍP ANNY KARENINOVEJ	186
<i>Prečo sa nikdy nepodarilo zdomácnit' väčšinu druhov voľne žijúcich veľkých cicavcov?</i>	
10. kapitola: ŠIROKÉ OBZORY A NAKLONENÉ OSI	208
<i>Prečo sa produkcia potravín šírila na rôznych kontinentoch rôznym tempom?</i>	

**TRETIA ČASŤ: OD POTRAVÍN K STRELNÝM ZBRANIAM,
CHOROBOPLODNÝM ZÁRODKOM A OCELI**

11. kapitola: SMRTONOSNÝ DAR OD DOBYTKA	229
<i>Evolúcia choroboplodných zárodkov</i>	
12. kapitola: MATRICE A VYPOŽIČANÉ PÍSMENÁ	253
<i>Evolúcia písma</i>	
13. kapitola: MATKA NUTNOSŤ	279
<i>Evolúcia technológie</i>	
14. kapitola: OD ROVNOSTÁRSTVA KU KLEPTOKRACII	310
<i>Evolúcia vládnych foriem a náboženstiev</i>	

ŠTVRTÁ ČASŤ: OKOLO SVETA V ŠIESTICH KAPITOLÁCH

15. kapitola: JALIHO ĽUDIA	345
<i>Histórie Austrálie a Novej Guiney</i>	
16. kapitola: AKO SA ČÍNA STALA ČÍNSKOU	376
<i>História východnej Ázie</i>	
17. kapitola: RÝCHLYM ČLONOM DO POLYNÉZIE	390
<i>História austronézskej expanzie</i>	
18. kapitola: ZRÁŽKA POLOGULÍ	412
<i>Porovnanie histórií Eurázie a Ameriky</i>	

19. kapitola: AKO SA AFRIKA STALA ČIERNOU	438
<i>História Afriky</i>	
20. kapitola: KTO SÚ JAPONCI?	467
<i>História Japonska</i>	
EPILÓG: BUDÚCNOSŤ HISTÓRIE ĽUDSTVA AKO VEDY	493
<i>Doslov z roku 2017: Bohaté a chudobné krajiny vo svetle Osudov ľudských spoločností</i>	518
<i>Podakovania</i>	530
<i>Odporúčaná literatúra</i>	532

PREDHOVOR K VYDANIU Z ROKU 2017

PREČO JE HISTÓRIA SVETA AKO CIBUĽA?

V tejto knihe sa usilujem podať stručnú históriu všetkých ľudí za posledných 13 000 rokov. Motivovala ma k tomu nasledujúca otázka: Prečo sa história na rôznych kontinentoch odvíjala rôzne? Ak vás pri tejto otázke hneď strasie, že máte začať čítať nejaký rasistický výklad, nebojte sa, nečaká vás nič také: ako uvidíte, odpovede na ňu vôbec nezahŕňajú ľudské rasové rozdiely. V tejto knihe zdôrazňujem hľadanie konečných vysvetlení. V reťazci historických príčin a následkov v nej zachádzam do takých hlbín času, ako sa len dalo.

Väčšina knižných prehľadov svetovej histórie sa krúti výlučne okolo eurázijských a severoafriických spoločností, ktoré poznali písmo. Domorodým spoločnostiam ostatných častí sveta – subsaharskej Afriky, Severnej, Strednej a Južnej Ameriky, ostrovnej juhovýchodnej Ázie, Austrálie, Novej Guiney, tichomorských ostrovov – venujú len krátky výklad, v ktorom opisujú zvlášť to, čo sa odohralo vo veľmi neskorej fáze ich histórie, po tom, čo ich objavili a podrobili si Západoeurópania. Dokonca aj v rámci Eurázie venujú oveľa viac priestoru histórii západnej Eurázie ako histórii Číny, Indie, Japonska, tropickej juhovýchodnej Ázie a ďalších spoločností východnej Eurázie. Príliš stručne sa v nich vykladá aj história doby pred vznikom písma okolo

roku 3000 pred n. l., hoci táto doba predstavuje 99,9 percent histórie ľudského druhu, dlhej niekoľko miliónov rokov.

Takto úzko zamerané výklady svetovej histórie majú tri nevýhody. Po prvé, čoraz viac ľudí dnes z pochopiteľných dôvodov zaujímajú popri spoločnostiach zo západnej Eurázie aj ostatné. Napokon, tieto „ostatné“ spoločnosti zahŕňajú prevažnú časť obyvateľstva sveta a obrovskú väčšinu svetových etnických, kultúrnych a jazykových skupín. Navyše niektoré z nich už aktuálne patria medzi najmohutnejšie svetové ekonomiky a politické sily a ďalšie sa takými práve stávajú.

Po druhé, ani ľuďom, ktorí sa zaujímajú špecificky o utváranie moderného sveta, neposkytuje história obmedzená na pokroky v ére od objavu písma dostatočne hlboké poznanie. Veci sa totiž nemajú tak, že by spoločnosti na rôznych kontinentoch boli navzájom porovnateľné až do času okolo roku 3000 pred n. l., keď sa spoločnostiam v západnej Eurázii náhle podarilo vyvinúť písmo a prvý raz začali predbiehať ostatné aj v iných zreteloch. Naopak, už okolo roku 3000 pred n. l. existovali eurázijské a severoafrické spoločnosti, ktoré sa vyznačovali nielen vznikajúcim písmom, ale aj štátmi s ústrednou vládou, mestami, rozšíreným používaním kovových nástrojov a zbraní, využívaním domácich zvierat na nosenie nákladov a ľudí či ťahanie vozov a zariadení a celkove ako zdroja mechanickej sily a spoliehaním na poľnohospodárstvo a zdomácnené zvieratá ako zdroje potravy. Na väčšine územia či na celom území iných kontinentov v tom čase nič také neexistovalo; niečo z toho, avšak nie všetko, sa neskôr objavilo v určitých častiach domorodej Ameriky a v subsaharskej Afrike, ale až v priebehu nasledujúcich piatich tisícročí a nič z toho sa nikdy neobjavilo v domorodej Austrálii. Už toto by nás malo upozorniť, že korene dominancie západnej Eurázie v modernom svete spočívajú v dávnej minulosti, keď ešte neexistovalo písmo, teda pred rokom 3000 pred n. l. (Dominanciou západnej Eurázie tu myslím dominanciu samotných spoločností západnej Eurázie aj spoločností, ktoré založili na iných kontinentoch.)

Po tretie, história, ktorá sa krúti okolo spoločností západnej Eurázie, úplne obchádza zjavnú kľúčovú otázku: Prečo sa práve tieto spoločnosti v porovnaní s ostatnými vyznačujú takou neúmernou mocou a inovatívnosťou? Zvyčajné odpovede v tejto súvislosti povo-

lávajú na scénu bezprostredne pôsobiace sily, ako vzostup kapitalizmu, merkantilizmus, vedecké skúmanie, technológiu a nebezpečné choroboplodné zárodky, ktoré zabíjali ľudí z iných kontinentov po ich kontakte s obyvateľmi západnej Eurázie. Vznikli však všetky tieto zložky úspešného dobývania cudzích území v západnej Eurázii a inde len niektoré alebo nijaké?

Pri všetkých týchto zložkách máme do činenia len s bezprostrednými faktormi, nie s konečnými vysvetleniami. Prečo sa kapitalizmus nevyvinul v domorodom Mexiku, merkantilizmus v subsaharskej Afrike, moderné vedecké skúmanie v Číne, pokročilá technológia v domorodej Severnej Amerike a nepríjemné choroboplodné zárodky v domorodej Austrálii? Ak na to odpovieme idiosynkratickými kultúrnymi faktormi – že napríklad rozvoj moderného vedeckého skúmania v Číne údajne potlačilo Konfuciovo učenie, kým v západnej Eurázii ho, naopak, povzbudzovali grécke a židovsko-kresťanské tradície –, budeme tým len ďalej ignorovať potrebu konečných vysvetlení: prečo sa teda tradície ako konfucianizmus a židovsko-kresťanská etika miesto toho nevyvinuli v uvedenom poradí v západnej Eurázii a Číne? Navyše pri tom ignorujeme skutočnosť, že konfuciánska Čína bola až približne do roku 1400 technologicky pokročilejšia ako západná Eurázia.

Pochopiť nemožno dokonca ani samotné spoločnosti západnej Eurázie, ak sa zameriame iba na ne. Veľmi zaujímavé sú tu rozdiely medzi nimi a ostatnými spoločnosťami. Ak ich máme vysvetliť, musíme spoznať aj všetky tieto ostatné spoločnosti, aby sme mohli zasadiť spoločnosti západnej Eurázie do širšieho kontextu.

Niektorí čitatelia majú teraz azda pocit, že oproti bežným historickým výkladom zachádzam do opačného extrému, že venujem prímalý priestor západnej Eurázii a na druhej strane priveľký ostatným častiam sveta. Moja odpoveď: niektoré z týchto ostatných častí sveta sú mimoriadne poučné, lebo zahŕňajú veľa rozmanitých spoločností v rámci geograficky pomerne malej oblasti. Iní čitatelia budú azda súhlasit' s istým recenzentom tejto knihy, ktorý o nej s mierne kritickou iróniou napísal, že podľa všetkého vnímam svetovú históriu ako cibuľu, kde moderný svet predstavuje len vrchnú šupku a ktorej jednotlivé šupky treba pri pátraní po historickom poznaní postupne olúpať. Áno, história sveta pre mňa naozaj predstavuje takú cibuľu.

Avšak takéto lúpanie cibulových šupiek je fascinujúce a kladie pred nás veľkú výzvu – a je aj nesmierne dôležité práve v dnešnej situácii, keď sa usilujeme poučiť z histórie, aby nám to pomohlo zvládnuť nároky budúcnosti.

J. D.

PROLÓG

JALIHO OTÁZKA

Všetci dobre vieme, že špecifické histórie ľudských skupín, ktoré obývali rôzne časti zemegule, sa odvíjali veľmi odlišne. V priebehu približne 13 000 rokov, ktoré uplynuli od konca poslednej ľadovej doby, sa niekde vyvinuli priemyselné spoločnosti používajúce kovové nástroje a disponujúce znalosťou písma, kým inde len poľnohospodárske spoločnosti, ktoré písmo nepoznali, a ešte inde sa udržali spoločnosti lovcov-zberačov používajúcich kamenné nástroje. Tieto historické nerovnosti dosiaľ vrhajú dlhé tieňe na moderný svet, lebo spoločnosti s kovovými nástrojmi a so znalosťou písma si bez výnimky podmanili alebo vyhladili ostatné typy spoločností. Hoci tieto ostré rozdiely medzi jednotlivými ľudskými spoločnosťami tvoria samotný základ svetovej histórie, ich príčiny sú stále nejasné a sporné. Pred rokmi mi však ktosi položil otázku o záhadnom pôvode týchto rozdielov prostým a priamočiaro osobným spôsobom.

Stalo sa to v júli 1972. Kráčal som pomaly po okraji pláže na tropickom ostrove Nová Guinea, kde ako biológ dlhodobo skúmam evolúciu vtákov. Už predtým som sa dopočul o pozoruhodnom tamojšom politikovi menom Jali, ktorý bol vtedy na okružnej ceste po svojom okrese. Náhodou sme sa prvý raz stretli na tej pláži. Jali mieril tým istým smerom ako ja a dostihol ma. Kráčali sme potom asi hodinu spolu a celý čas sa zhovárali.

Z Jaliho priam vyžarovala charizma a energia. Podmanivo blýskal očami. Sebaisto hovoril o vlastných záležitostiach, no kládol mi aj veľa skúmových otázok a pozorne načúval mojim odpovediam. Rozhovor sme začali témou, ktorá vtedy neschádzala z mysle nijakému Novoguinejčanovi – rýchlym tempom miestneho politického vývoja. Papuu-Novú Guineu, ako sa dnes volá Jaliho krajina, v tom čase ešte stále spravovala Austrália na základe mandátu Organizácie Spojených národov, avšak nezávislosť bola už predo dvermi. Jali mi vysvetľoval, akú úlohu plní v širšom úsilí čo najlepšie pripraviť tamojších ľudí na to, že si konečne zasa budú vládnuť sami.

Po chvíli zmenil tému a začal mi klásť všeobecnejšie otázky. Nikdy nebol mimo Novej Guiney a formálne vzdelávanie ukončil strednou školou, no bol priam nenásytne zvedavý. Najprv sa chcel dozvedieť viac o mojej práci týkajúcej sa novoguinejských vtákov (aj to, koľko mi za ňu platia). Vysvetlil som mu, ako Novú Guineu v priebehu miliónov rokov kolonizovali rôzne vtáčie skupiny. Potom sa ma pýtal, ako v posledných desaťtisícoch rokov prichádzali na Novú Guineu predkovia jeho vlastných ľudí a ako v posledných dvoch storočiach kolonizovali Novú Guineu bieli Európania.

Náš rozhovor zotrval v priateľskom duchu, hoci sme si obaja uvedomovali napätie dosiaľ vládnuce medzi dvomi spoločnosťami, ktoré sme s Jalim zosobňovali. Pred dvomi storočiami ešte všetci Novoguinejčania „žili v kamennej dobe“. To znamená, že stále používali kamenné nástroje podobné tým, ktoré boli v Európe už pred tisícročiami nahradené kovovými nástrojmi. Bývali v jednotlivých dedinách, ktoré neboli organizované pod nijakou ústrednou politickou správou. Potom prišli belosi, zaviedli ústrednú vládu a priniesli so sebou materiálne prostriedky, ktorých úžitkovú hodnotu Novoguinejčania okamžite postrehli: od ocelových sekier, zápaliek a liekov po šatstvo, nealkoholické nápoje a dáždnyky. Všetok tento atraktívny tovar bol na Novej Guinei známy pod súhrnným názvom „kargo“.

Mnohí bieli kolonizátori Novoguinejčanmi neskrývane opovrhovali ako „primitívmi“. Aj tí najmenej schopní novoguinejskí bieli „páni“, ako ich volali ešte aj v roku 1972, sa v tom čase stále tešili oveľa vyššej životnej úrovni ako domorodí Novoguinejčania, ba vyššej aj oproti charizmatickým politikom ako Jali. Ten vyspovedal tak ako mňa už mnohých belochovo a ja zasa mnohých Novoguinejčanov, čiže

Papuáncov. Obaja sme dobre vedeli, že Novoguinejčania sú v priemere prinajmenšom rovnako schopní ako Európania. Jalimu sa to všetko muselo prehádzať myslou, keď sa ma znenazdajky, sprevádzajúc to ďalším prenikavým pohľadom blýskavých očí, spýtal: „Prečo sa vlastne veci majú tak, že vy belosi ste vytvorili toľko karga, ktoré ste potom priniesli na Novú Guineu, zatiaľ čo my černosi sme mali tak málo vlastného karga?“

Znelo to jednoducho. Táto otázka sa však dotýkala bodu, okolo ktorého sa krútil celý Jaliho život. Áno, stále existuje obrovský rozdiel medzi životnou úrovňou priemerného Novoguinejčana a priemerného Európana či Američana. Porovnateľne sa líši aj životná úroveň ľudí v iných častiach sveta. Také obrovské nesúlady musia mať mocné príčiny, o ktorých by sme predpokladali, že budú zjavné.

Napriek tomu sa na Jaliho zdanlivo jednoduchú otázku odpovedá ťažko. Ani som mu na ňu vtedy neodpovedal. Profesionálni historici sa stále nemôžu zhodnúť na správnej odpovedi, ba väčšinou si už túto otázku ani nekladú. V čase, ktorý uplynul od tohto môjho rozhovoru s Jalim, som sa zaoberal skúmaním iných zreteľov ľudskej evolúcie, histórie a jazyka a písal o nich. Touto knihou, napísanou po štvrtstoročí, sa konečne pokúšam Jalimu odpovedať.

JALIHO OTÁZKA SA TÝKALA IBA VÝRAZNÉHO rozdielu v životnej úrovni Novoguinejčanov a európskych belochoch. Možno ju však rozšíriť na rozsiahlejší súbor podobných kontrastov v modernom svete. V súčasnosti v ňom bohatstvom i mocou dominujú ľudia eurázijského pôvodu, zvlášť tí, ktorí stále žijú v Európe a vo východnej Ázii, a prirátať musíme aj tých, ktorí boli „presadení“ do Severnej Ameriky. Ďalší ľudia, vrátane väčšiny Afričanov, síce zvrhli európsku koloniálnu nadvládu, no bohatstvom a mocou stále výrazne zaostávajú za bývalými koloniálnymi mocnosťami. A ešte ďalší, ako domorodí obyvatelia Austrálie, Ameriky a najjužnejšej Afriky, dokonca už ani nie sú pánmi vlastných krajín, ale boli podmanení, zdecimovaní a v niektorých prípadoch dokonca úplne vyhladení európskymi kolonizátormi.

Otázku o nerovnosti v modernom svete môžeme teda preformulovať takto: Prečo je svetové rozloženie bohatstva a moci také, aké vidíme dnes, a nie iné? Prečo to nebolo naopak? Prečo si domorodí

Američania, Afričania a austrálski aborigéni nepodmanili Európanov a Ázijcov ani ich nevyhládili či aspoň neobmedzili ich počet?

Túto otázku môžeme ľahko posunúť späť v čas, lebo ľudské skupiny na jednotlivých kontinentoch sa od seba výrazne líšili úrovňou technológie i politickej organizácie už v roku 1500, keď sa ešte len začínala európska koloniálna expanzia do ostatného sveta. Na väčšine územia Európy, Ázie a severnej Afriky vtedy existovali štáty alebo impériá, ktoré používali kovy. Niektoré z týchto politických útvarov už dokonca stáli na prahu priemyselnej éry. Oproti tomu dva veľké americké domorodé národy, Aztékovia a Inkovia, vládli nad svojimi impériami stále prevažne kamennými nástrojmi. Subsaharskú Afriku si zasa rozdelili malé štáty alebo náčelníctva (tento odborný termín označuje ľudnatejšie kmene a kmeňové zväzy) používajúce železné nástroje. Väčšina ostatných ľudí – vrátane všetkých obyvateľov Austrálie a Novej Guiney, mnohých tichomorských ostrovov, veľkej časti územia Ameriky a menších oblastí subsaharskej Afriky – v tom čase žila organizovaná v pomerne malých kmeňoch, ktoré sa zaoberali jednoduchým poľnohospodárstvom, alebo dokonca ešte stále v tlupách lovcov-zberačov, ktorí používali výlučne kamenné nástroje.

Bezprostrednou príčinou nerovností v modernom svete tak boli práve tieto technologické a politické rozdiely, ktoré existovali už v roku 1500. Impériá s ocelovými zbraňami si totiž vždy dokázali podmaniť alebo vyhladiť kmene, ktoré boli odkázané iba na kamenné a drevené zbrane. Čiže hlavná otázka tu vlastne stojí takto: Ako svet dospel do stavu, v ktorom sa nachádzal v roku 1500?

Za odpoveďou sa musíme vypraviť do hlbšej minulosti. Čo nám v tejto súvislosti hovoria historické záznamy a archeologické objavy? Všetci ľudia na svete boli až do konca poslednej ľadovej doby okolo roku 11 000 pred n. l. lovcí-zberači. Potom už vývoj na rôznych kontinentoch prebiehal rozdielnym tempom – a práve to vyústilo do obrovských technologických a politických nerovností na svete v roku 1500. Austrálski aborigéni a mnohí pôvodní Američania síce zostali lovcami-zberačmi, ale na väčšine územia Eurázie a veľkej časti Ameriky i subsaharskej Afriky sa krok za krokom vyvinuli poľnohospodárstvo, pastierstvo, metalurgia a komplexná politická organizácia. V niekoľkých oblastiach Eurázie a v jednej oblasti Ameriky sa nezávisle vyvinulo aj písmo. Tento pokrok sa však vždy podarilo

dosiahnuť v Eurázii skôr ako hocikde inde. Napríklad bronzové nástroje, ktoré sa v juhoamerických Andách začali masovo vyrábať až v posledných storočiach pred rokom 1500, sa v niektorých oblastiach Eurázie vyrábali o vyše štyritisíc rokov skôr. Keď sa v roku 1642 domorodí Tasmánčania prvý raz stretli s európskymi moreplavcami, stále používali jednoduchšiu kamennú technológiu, ako bola tá, ktorá prevládala na časti územia Európy v mladšom paleolite desaťtisíce rokov predtým.

Otázku o príčinách nerovností v modernom svete tak môžeme ešte raz preformulovať a položiť ju v konečnej podobe: Prečo postupoval vývoj ľudstva na jednotlivých kontinentoch natoľko odlišným tempom? Veď tieto nesúrodé rýchlosti vývoja ľudských skupín vytvárajú najširší vzorec histórie. V tejto knihe sa zaoberám práve nimi.

V konečnom dôsledku je preto knihou o histórii a predhistórii, ale jej tému nemôžeme považovať za čisto akademickú, lebo má obrovský praktický a politický význam. Podobu moderného sveta utvárala totiž najmä história vzájomných stykov ľudí s nezlučiteľnými kultúrami. Nuž a tieto styky sú takmer bez výnimky poznamenané dobývaním a podmaňovaním, epidémiami a genocídami. Ozveny týchto zrážok stále doznievajú v niektorých najproblematickejších častiach dnešného sveta, hoci od pôvodných neblahých udalostí uplynulo už aj niekoľko storočí.

Tak napríklad značná časť Afriky stále bojuje s rôznymi súčasťami dedičstva po nedávnej ére kolonializmu. V iných častiach sveta – na celom rade miest v Strednej Amerike, v Mexiku, v Peru, na Novej Kaledónii, v bývalom Sovietskom zväze a v celom rade oblastí Indonézie – početné pôvodné obyvateľstvo v súčasnosti dosiaľ vystupuje proti vládam, v ktorých majú stále rozhodujúce postavenie potomkovia dobyvateľov, ktorí kedysi vpadli do týchto krajín. Výsledkom sú občianske nepokoje a niekedy až partizánska vojna. V mnohých iných krajinách zasa počet pôvodných obyvateľov – ako domorodých Havajčanov, Austrálčanov, Sibírčanov a Indiánov v Spojených štátoch, Kanade, Brazílii, Argentíne a Čile – klesol v dôsledku genocídy a epidemických chorôb do tej miery, že ho dnes obrovsky presahuje počet potomkov cudzích votrelcov. V takej situácii domorodci nedokážu rozpútať občiansku vojnu, ale v poslednom čase sa stále dôraznejšie hlásia o svoje práva.

Nejde však iba o súčasné politické a ekonomické dozvuky minulých zrážok medzi ľuďmi s nezlučiteľnými kultúrami. Tieto dozvuky

zahŕňajú aj lingvistický zreteľ – zvlášť zrýchľujúce sa tempo, ktorým dnes v modernom svete miznú mnohé z približne 6 000 dosiaľ prežívajúcich jazykov. Postupne ich nahrádzajú angličtina, čínština, ruština a niekoľko ďalších rozšírených jazykov. V priebehu niekoľkých posledných storočí enormne stúpol počet ľudí, ktorí hovoria týmito náhradnými jazykmi. No všetky spomenuté problémy moderného sveta vyplývajú z toho, čo je obsiahnuté v Jaliho otázke – z odlišných historických dráh jednotlivých ľudských skupín.

KÝM SA VŠAK NAPLNO PUSTÍME DO HLADANIA odpovedí na Jaliho otázku, preberme si stručne tri hlavné námietky proti tomu, aby sa o tejto problematike vôbec hovorilo. Niektorých ľudí totiž uráža už to, že takú otázku položíte. Má to niekoľko príčin.

Prvá námietka: Ak sa nám podarí vysvetliť, prečo dnes určití ľudia dominujú nad inými ľuďmi, nebude si to niekto vykladať ako ospravedlňovanie tejto dominancie? Nevyhlásime tým vlastne, že taký výsledok bol nevyhnutný, a preto by bolo zbytočné a pochabé, keby sme sa ho dnes pokúšali zmeniť? Táto námietka vychádza zo všeobecného sklonu ľudí mýliť si vysvetľovanie príčin s ospravedlňovaním či prijímaním dôsledkov. Avšak to, na čo posluží historické vysvetlenie, je čosi úplne iné ako samotné vysvetlenie. Navyše, pochopenie príčin nejakého dôsledku častejšie vedie k úsiliu o jeho zmenu ako k jeho opakovaniu či ďalšiemu upevňovaniu jeho platnosti. Presne toto je dôvod, prečo sa psychológovia usilujú pochopiť mysle vrahov a násilníkov. Práve preto sa sociálni historici snažia preskúmať faktory vedúce ku genocíde. A práve preto pátrajú lekári po príčinách ľudských chorôb. Nikto z týchto bádateľov však nechce ospravedlňovať vraždenie, znásilňovanie, genocídu a choroby. Je to celkom naopak: vždy sa usilujú prísť na to, ako by sa dalo poznanie reťazca príčin využiť na jeho prerušenie.

Druhá námietka: Nezahŕňa úsilie odpovedať na Jaliho otázku automaticky aj eurocentrický prístup k histórii, glorifikáciu Západoeurópanov a akúsi posadnutosť popredným postavením západnej Európy, europeizovanej Ameriky a ostatných európskych odnoží v modernom svete? Tu sa dá vysloviť protinámietka: Nie je snáď toto popredné postavenie iba efemérnym úkazom niekoľkých posledných storočí? Zvlášť keď už v súčasnosti pomaly bledne vďaka nástupu Japonska a ďalších ázijských krajín do popredia svetového diania? Väčšina tejto knihy sa

v skutočnosti zaoberá ľuďmi, ktorí majú iný ako európsky pôvod. Ani sa v nej nesústredíme výlučne na styky Európanov s Neeurópanmi. Preskúmame totiž aj vzájomné zrážky rôznych neeurópskych národov – najmä tie, ktoré sa odohrali v subsaharskej Afrike, juhovýchodnej Ázii, Indonézii a na Novej Guinei, teda ľudí, ktorí sú v týchto oblastiach z nášho pohľadu domorodci. Vôbec teda nepôjde o glorifikáciu ľudí západoeurópskeho pôvodu, lebo uvidíme, že o vznik a vývoj základných prvkov ich civilizácie sa zaslúžili ľudia, ktorí žili v inej časti sveta, odkiaľ potom tieto prvky prenikli do západnej Európy.

Tretia námietka: Nešíria slová ako „civilizácia“ a výrazy ako „vzostup civilizácie“ falošný dojem, že civilizácia je sama osebe dobrá a lovci-zberači organizovaní v kmeňoch sú naopak zlí, a vôbec, že história uplynulých 13 000 rokov znamenala nepretržitý pokrok smerom k väčšiemu úhrnu ľudského šťastia? Ja však v skutočnosti vôbec nepredpokladám, že priemyselné štáty sú „lepšie“ ako kmene lovcov-zberačov, že vzdať sa životného štýlu lovcov-zberačov a nahradiť ho štátom založeným na používaní železa predstavuje „pokrok“ alebo že to azda viedlo k nárastu ľudského šťastia. Podľa môjho osobného dojmu, ktorý som získal životom v mestách Spojených štátov, prerušovaným pravidelnými dlhšími pobytmi na Novej Guinei, sa veci majú skôr tak, že takzvané požehnanie civilizácie má svetlé i temné stránky. Uvedme si príklad: Občania moderných priemyselných štátov sa v porovnaní s lovcami-zberačmi zaiste tešia lepšej lekárskej starostlivosti, nižšiemu riziku, že sa stanú obeťou vraždy, ako aj vyššiemu priemernému veku. Avšak na druhej strane sa oveľa menej stýkajú s priateľmi a so širším príbuzenstvom, čo vedie k oslabeniu ich spoločenského ukotvenia a k tomu, že im neraz chýba prirodzená opora v životných krízach. Ak teda v tejto knihe skúmam podobné geografické rozdiely medzi ľudskými spoločnosťami, nemotivuje ma úsilie vyzdvihovať jeden typ spoločnosti a iný naopak zatracovať, ale úsilie pochopiť príčiny hlavných historických trendov nášho sveta.

NAOZAJ BOLO TREBA KVÔLI ODPOVEDI na Jaliho otázku napísať ďalšiu knihu? Nepoznali sme odpoveď už predtým? A ak áno, aká je?

Najbežnejšie sú podľa všetkého také odpovede, ktoré mlčky alebo výslovne predpokladajú biologické rozdiely medzi ľuďmi. Keď si európski moreplavci a iní cestovatelia v storočiach po roku 1500